

Janusz Czerski

Męka Pańska w ewangeliach synoptycznych w świetle krytyki historyczno-literackiej

Collectanea Theologica 46/4, 29-43

1976

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JANUSZ CZERSKI, OPOLE

MEKA PAŃSKA W EWANGELIACH SYNOPTYCZNYCH W ŚWIETLE KRYTYKI HISTORYCZNO-LITERACKIEJ

Opis męki Jezusa, który w ewangeliach zajmuje centralne miejsce, od dawna interesował egzegetów. Dyskusję prawno-historyczną wokół procesu Chrystusa zapoczątkował H. Lietzmann¹, a prowadzili ją dalej J. Blinzler, E. Dąbrowski, E. Lohse, P. Benoit i J. M. Vosté². Chodzi o ustalenie kompetencji Sanhedrynu i władzy rzymskiej reprezentowanej przez Piłata, rekonstrukcję postępowania przeciw Chrystusowi oraz stwierdzenie kto był odpowiedzialny za Jego śmierć. Dyskusja ta jeszcze trwa i nadal brak rozwiązań, które zadowolilyby wszystkich autorów.

Prace R. Bultmanna i M. Dibeliusa, którzy wprowadzili do badań nad ewangeliami metodę *Formgeschichte*, zwróciły uwagę autorów na zagadnienia historyczno-literackie, jak problem pierwotnego schematu opisu męki Pańskiej, jego historia w tradycji ustnej, przedliterackiej oraz zagadnienia związane z redakcją tekstu. Tymi problemami zajmowało się wielu egzegetów, którzy proponują rozmaite opinie, krótko i zwięźle zebrane w pracach J. Schreiberna, E. Linnemanna oraz G. Schneidera³.

¹ H. Lietzmann, *Der Prozess Jesu*, w: *Sitzungsberichte der Berliner Akademie der Wissenschaften*, 14, Berlin 1931, 313—322.

² J. Blinzler, *Der Prozess Jesu*, Regensburg⁴ 1969; E. Dąbrowski, *Proces Chrystusa w świetle historyczno-krytycznym*, Poznań—Warszawa—Lublin³ 1965; E. Lohse, *Der Prozess Jesu Christi*, w: *Ecclesia und Res Publica*; wyd. G. Kretschmar i B. Lohse, Göttingen 1962, 24—39; P. Benoit, *Le procès Jesu*, w: *Exégèse et Théologie*, Paris 1961, 265—289; J. M. Vosté, *De passione et morte Jesu Christi*, Romae 1937.

³ G. Schneider, *Das Problem einer vormarkinischen Passionserzählung*, *Biblische Zeitschrift* 16(1972) 222—244; E. Linnemann, *Studien zur Passiongeschichte*, Göttingen 1970, 54—68; J. Schreiber, *Die Markuspassion. Wege zur Erforschung der Leidensgeschichte Jesu*, Hamburg 1969.

Ostatnio pisał na ten temat ponownie G. Schneider⁴ oraz L. Schenke⁵, ale mimo wielu cennych spostrzeżeń tych autorów badania historyczno-literackie opisu męki Jezusa nie są jeszcze doprowadzone do końca, a ich interesująca problematyka pozostaje nadal otwarta. Z tych względów niniejszy artykuł pragnie zająć się tym tematem. Będzie to próba usystematyzowania zagadnień historyczno-literackich, związanych z opisem męki Pańskiej. Zakres artykułu ogranicza się tylko do ewangelii synoptycznych i do wydarzeń, które miały miejsce od aresztowania Jezusa do stwierdzenia pustego grobu. Artykuł dzieli się na dwie części. W pierwszej będzie badany metodą analizy literackiej problem najstarszego tekstu, na którym opierali się synoptycy przy redagowaniu męki Pańskiej, a w drugiej metodą *Formgeschichte* — historia formy tego opowiadania w tradycji ustnej, przedliterackiej.

1. Problem źródła literackiego (Urbericht)

Struktura opisu męki Jezusa w ewangeliiach synoptycznych przedstawia się następująco:

	Mk	Mt	Łk
aresztowanie	14, 43—52	26, 47—56	22, 47—53
proces przed Sanhedrynem	53—65	57—68	54, 66—71 63—65
zaparcie się Piotra	66—72	69—75	55—62
proces przed Piłatem	15, 1—5	27, 1—14	23, 1—16
Jezus i Barabasz	6—15	15—26	18—25 ⁶
wyszydzenie przez żołnierzy	16—20a	27—31	
relacja o ukrzyżowaniu:			
1) droga krzyżowa	20b—22	32—33	26—33a
2) ukrzyżowanie	23—27 ⁷	34—37	33b—34

⁴ G. Schneider, *Die Passion Jesu nach den drei älteren Evangelien*, München 1973.

⁵ L. Schenke, *Der gekreuzigte Christus. Versuch einer literarkritischen und traditionsgeschichtlichen Bestimmung der vormarkinischen Passionsgeschichte*, Stuttgart 1974.

⁶ W. 17 opuszcza papirus 75, niektóre kodeksy uncjalne jak A, B, K, L, T, minuskulny 0124, 1241. Na tej podstawie niektórzy autorzy uważają go za późniejszą próbę objaśnienia epizodu z Barabaszem. Por. K. Aland, M. Black i inni, *The Greek New Testament*, London 1966, 309; W. Grundmann, *Das Evangelium nach Lukas*, Berlin 1964, 427. Natomiast F. Gryglewicz uznaje w. 17 za autentyczny (*Ewangelia według św. Łukasza*, Poznań—Warszawa 1974, 343).

⁷ W. 28 opuszczają stare kodeksy (A, B, C, D, X) oraz przekłady. Uważa się go zatem za późniejszą interpolację. Por. E. Schweizer, *Das Evangelium nach Markus*, Leipzig 1964, 295—296.

	Mk	Mt	Łk
3) wyszydzenie ukrzyżowanego	29—32	38—44	35—43
4) śmierć Jezusa	33—39	45—54	44—48
5) świadkowie wydarzeń	40—41	55—56	49
pogrzeb	42—47	57—66	50—56
pusty grób	16, 1—8	28, 1—8	24, 1—12

Synoptycy są zatem zgodni, gdy idzie o sam szkielet opisu. Mateusz i Łukasz trzymają się zasadniczo materiału Marka, uzupełniając go jednak własnymi tematami i opowiadaniem.

Mateusz ma następujące własne perykopy:

nakaz odrzucenia oporu	26, 52—54
opis końca życia Judasza	27, 3—10
interwencja żony Piłata	27, 19
obmycie rąk przez Piłata	27, 24—25
otwarcie grobów i zmartwychwstanie umarłych	27, 51b—53
straż przy grobie	27, 62—66
anioł otwiera opieczętowany grób	28, 2—4

U Łukasza natomiast występują następujące oryginalne fragmenty:

Jezus przed Herodem Antypasem	23, 6—12
placzące niewiasty na drodze krzyżowej	23, 27—32
nawrócony przestępca na krzyżu	23, 40—43

Mateusz i Łukasz mają zatem niewiele oryginalnych perykop i rozbieżności w opisie męki Pańskiej. Opowiadania wszystkich trzech synoptyków są zadziwiająco podobne i wskazują na wspólne źródło literackie. Drobne różnice pomiędzy nimi można wytłumaczyć pracą redakcyjną ewangelistów, ich własną kompozycją i własnymi celami teologicznymi.

Najbliższa źródła pisanego, z którego korzystali synoptycy przy redagowaniu historii męki Chrystusa jest relacja Marka, ponieważ jego ewangelia jest najstarsza⁸. Analiza męki Pańskiej według Marka może być zatem drogą do pierwotnego tekstu męki Pańskiej, do źródła, z którego Marek korzystał.

W opowiadaniu Marka o aresztowaniu Jezusa (14, 43—52) można wyróżnić pięć części:

pocałunek zdrajcy i pojmanie Jezusa	14, 43—46
interwencja mieczem	47
łogion Jezusa	48—49
ucieczka uczniów	50
uciekający młodzieniec	51—52

⁸ Por. G. Schneider, *Passion*, dz. cyt., 14; J. Schreiber, *Theologie des Vertrauens. Eine redaktionsgeschichtliche Untersuchung des Markusevangeliums*, Hamburg 1967, 83 n.

Zdaniem G. Schneidera jedność literacką zauważa się tylko w ww. 43—46, natomiast ww. 47—52 luźno łączą się z opowiadaniem i zostały prawdopodobnie dołączone później do pierwotnego schematu⁹. Rzeczywiście trudno zrozumieć dlaczego interwencja mieczem nie wywołała żadnej reakcji ze strony straży, lub dlaczego pojmanemu już Jezusowi pozwolono jeszcze przemówić. W. 46 dobrze łączy się z w. 53: „pochwycili go” (w. 46) i „zaprowadzili do najwyższego kapłana” (w. 53). Ww. 47—52 można zatem opuścić bez naruszenia literackiej jedności perykopy.

E. Schweizer i J. Schniewind idą dalej twierdząc, że całe opowiadanie o pojmaniu występowało w tradycji samodzielnie, niezależnie od historii męki Pańskiej i włączono je do niej dopiero później. Wskazywałyby na to w. 43, który wprowadza do opowiadania Judasza jako jednego z kolegium Dwunastu¹⁰. Nie da się tego jednak ustalić z całą pewnością.

Na scenę przesłuchania Jezusa przed Sanhedrynem (14, 53, 55—65) egzegeci patrzą z punktu widzenia historyczności. W. Kümmel widzi w niej wierną relację historyczną¹¹, G. Schneider — rozwinięte przez Marka pierwotne opowiadanie¹², a M. Dibelius — wyłącznie pracę redakcyjną Marka, która nie ma wartości historycznej¹³. W badaniach metodą krytyki literackiej chodzi o znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy opis ten należał do najstarszego opowiadania o męce Pańskiej i jaka była pierwotna forma. Wyniki tych badań zależą jednak od poglądów na historyczność perykopy.

Na pierwszy rzut oka wydaje się na podstawie Mk 15, 1, że opis procesu przed Sanhedrynem w nocy nie należał do pierwotnego tekstu, lecz krótka wzmianka u Mk 15, 1 o powziętej rękami uchwale Sanhedrynu, aby Jezusa przekazać Piłatowi, została dopiero później rozwinięta i rozpracowana w oddzielną perykopę¹⁴. Redakcja Łukasza zdaje się potwierdzać to przypuszczenie, ponieważ wspomina tylko o rannym posiedzeniu¹⁵, po którym bezpośrednio następuje przesłuchanie przed Piłatem¹⁶.

Egzegeta staje zatem wobec problemu historycznego: czy były dwa posiedzenia Sanhedrynu, to znaczne nocne i ranne, czy też tylko

⁹ G. Schneider, *Passion*, dz. cyt., 21, 44—45. Szczegółowe uzasadnienie tej opinii podaje autor w: *Die Verhaftung Jesu. Traditionsgeschichte von Mk 14, 43—52*, *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft* 63(1972) 191—193.

¹⁰ E. Schweizer, dz. cyt., 182; J. Schniewind, *Das Evangelium nach Markus*, Berlin⁸ 1958, 192.

¹¹ W. G. Kümmel, *Verheissung und Erfüllung*, Zürich 1953, 43 n.

¹² G. Schneider, *Passion*, dz. cyt., 22.

¹³ M. Dibelius, *Die Formgeschichte des Evangeliums*, Tübingen⁵ 1966, 214 n.

¹⁴ Por. R. Bultmann, *Die Geschichte der synoptischen Tradition*, Göttingen⁴ 1971, 290 n.

¹⁵ Łk 22, 66 nn.

¹⁶ Łk 23, 1 nn.

jedno nocne, albo jedno ranne. Problem jest kontrowersyjny, trudno do rozwiązania, a zdania autorów podzielone¹⁷.

Mateusz i Marek rozpoczynają opowiadanie o procesie przed Piłatem od stwierdzenia, że uchwałę o przekazaniu Jezusa Piłatowi rada izraelska powzięła wczesnym rankiem¹⁸. Wydaje się mało prawdopodobne, aby Sanhedryn zebrał się wcześniej rano i tak szybko wydał wyrok. Należy raczej przypuszczać, że przesłuchanie Jezusa trwało dłużej, a rozpoczęte w nocy przeciągnęło się do wczesnych godzin rannych. Wskazywałaby na to uwaga w relacji o zaparciu się Piotra, że w tym czasie zapiał kogut, a więc zbliżał się ranek¹⁹. Opis nocnego posiedzenia Sanhedrynu i przesłuchania Jezusa jest zatem historyczny.

Pod względem literackim relacja Marka jest integralna. Zdaniem jednak L. S c h e n k e integralność tę naruszają dwa miejsca: ww. 57—59 i 62b. Pierwszy fragment powtarza i rozwija zdanie w. 56 o fałszywych i niezgodnych zeznaniach, oskarżających Jezusa o wystąpienie przeciw świątyni. W. 62b jest natomiast drugą częścią odpowiedzi Jezusa na pytania arcykapłana, czy jest On „Mesjaszem, Synem Błogosławionego” (w. 61). Otóż pierwsza część odpowiedzi jest sformułowana w pierwszej osobie, a druga w trzeciej osobie. L. S c h e n k e twierdzi, że ww. 57—59 i 62b są dodatkami do tekstu pierwotnego²⁰. Nie wydaje się jednak, aby te wiersze naruszały jedność literacką tekstu. Fragment o zeznaniach, wprawdzie niezgodnych, ale dotyczących sprawy świątyni logicznie wynika z kontekstu. Jest to przykład zeznań, o których ogólnie mówi w. 56. Przykład trafny, bo wypowiedzi o zburzeniu świątyni kwalifikowały się jako bluźnierstwo zasługujące na karę śmierci²¹. Zwrot *kaì oudè outos* (nawet i w tym) wskazuje, że fragment nawiązuje do w. 56 i uzupełnia go, a zatem nie mógł istnieć samodzielnie. W. 62b również jest zrozumiąły w kontekście przesłuchania. Odpowiedź Jezusa zawarta w w. 62a nie wystarczyłaby do skazania Go na śmierć. Uzupełnienie tej wypowiedzi logionem o Synu Człowieczym wywołało

¹⁷ Za dwoma posiedzeniami opowiada się: J. Blinzler, *dz. cyt.*, 210 nn; E. Dąbrowski, *dz. cyt.*, 155—158, 171—175; E. Ruckstuhl, *Chronologie und Ablauf der Leidensgeschichte*, w: *Am Tisch des Wortes*, 1, Stuttgart 1965, 40 nn. Natomiast większość autorów przyjmuje tylko jedno posiedzenie: G. Schneider, *Verleugnung, Verspottung und Verhör Jesu nach Lukas 22, 54—71*, München 1969, 31; P. Benoit, *Jésus devant le Sanhédrin*, w: *Exégèse et Théologie*, Paris 1961, 290—298; X. Léon-Dufour, *Passion*, w: *Dictionnaire de la Bible*, Supplement 6(1960) 1461; T. A. Burkill, *Marginal Notes en the Trial of Jesus*, w: *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft* 50(1955) 222 nn; E. Lohmeyer, *Das Evangelium des Markus*, Göttingen⁴ 1954, 334.

¹⁸ Mk 15, 1; Mt 27, 1.

¹⁹ Mk 14, 72.

²⁰ L. S c h e n k e, *Der gekreuzigte Christus*, *dz. cyt.*, 27.32—44.

²¹ Por. E. Dąbrowski, *dz. cyt.*, 179—180.

burzliwą reakcją arcykapłana oraz Sanhedrynu i zakończyło przesłuchanie Jezusa jednoznacznym wyrokiem.

Proces przed Sanhedrynem w redakcji Marka jest więc bardzo bliski pierwotnemu opisowi. Na jego podstawie można z dużym prawdopodobieństwem wskazać schemat pierwotny, przedmarkowy: ww. 53.55—65.

Do procesu izraelskiego Marek dołączył opowiadanie o Piotrze, który trzykrotnie zaparł się Jezusa (14, 54.66—72). W historii męki Pańskiej jest to raczej epizod uboczny i został tu później dołączony. Trudno bowiem sobie wyobrazić, aby tak wcześnie, bo już w początkach istnienia Kościoła opowiadano wydarzenie stawiające Piotra w niekorzystnym świetle. Piotr odgrywał przecież w Kościele bardzo ważną rolę. Tego rodzaju historia mogłaby spowodować spadek popularności Piotra i utrudnić mu wypełnianie kierowniczej funkcji²².

Po przesłuchaniu Jezusa przez Sanhedryn, logicznie następuje przesłuchanie u Piłata (15, 1—5), czyli sąd drugiej instancji. W ówczesnej sytuacji historyczno-politycznej epizod ten jest koniecznym uzupełnieniem procesu rozpoczętego przez Sanhedryn. Prokurator rzymski musiał zatwierdzić wyrok śmierci wydany przez sąd pierwszej instancji, a więc najwyższy trybunał izraelski. Przynależność tej perykopy do najstarszej katechezy o męce Pańskiej zdaje się potwierdzać również 1 Tm 6, 13, który wskazuje Chrystusa jako „Tego, który zaświadczył pod Poncjuszem Piłatem, składając piękne wyznanie”.

Tekst Mk 15, 1—5 nie jest jednak jednolity. Można tu wyróżnić trzy części: w. 1, w. 2, ww. 3—5. Integralność tych części jest sprawą kontrowersyjną. W. 1 wprowadza w proces drugiej instancji i wspomina o podjętej rano decyzji Sanhedrynu, aby Jezusa wydać Piłatowi. Ponieważ opis procesu pierwszej instancji został u Marka przerwany opowiadaniem o zaparciu się Piotra, które nie należało do pierwotnego schematu, Marek musiał w 15, 1 nawiązać do przerwanej relacją o zaparciu się Piotra opowiadania o procesie izraelskim Jezusa i uzasadnić Jego wydanie Piłatowi. Większość egzegetów uważa więc Mk 15, 1 za tekst własny Marka, który nie należał do najstarszego opisu męki²³.

W. 2 również nie łączy się dobrze z kontekstem. Piłat pyta Jezusa, czy jest królem, a pytanie to nie jest uzasadnione poprzednim oskarżeniem. Nie wiadomo więc, dlaczego Piłat zapytał Jezusa o godność królewską. Piłat jest nawet przekonany o niewinności Jezusa i usiłuje Go uwolnić (ww. 9—10). Wzmianka o wniesionych przez starszyznę izraelską oskarżeniach pojawia się dopiero w w. 3.

²² Por. E. Schweizer, *dz. cyt.*, 189; J. Schniewind, *Das Evangelium nach Markus*, Berlin⁸ 1958, 197.

²³ Por. L. Schenke, *Der gekreuzigte Christus*, *dz. cyt.*, 31; X. Léon-Dufour, *Passion*, 1461; E. Lohmeyer, *dz. cyt.*, 334.

Marek mówi o nich sumarycznie i podaje, że Piłat je bada oraz pyta Chrystusa (w. 4), ale On nic nie odpowiada (w. 5). Motyw Chrystusa Króla pojawia się jeszcze trzy razy w związku z procesem rzymskim (ww. 12.16—20.26). Wskazywałoby to na to, że oskarżenie Chrystusa o pretensje królewskie odegrało pewną rolę i w jakiś sposób wpłynęło na wydanie wyroku śmierci. Znamienny pod tym względem jest zwłaszcza w. 26. W. 2 nie można zatem wykreślić z relacji procesu rzymskiego tylko dlatego, że nie łączy się dobrze z kontekstem. Z drugiej strony nie można też zgodzić się na propozycje L. Schenke i E. Schweizera, żeby w. 2 umieścić po w. 5²⁴. Byłoby to może logiczne, aby po ogólnych oskarżeniach przeciw Jezusowi (w. 3) przystąpiono do przedstawienia Piłatowi konkretnych zarzutów. W tym wypadku nie można by jednak zrozumieć odpowiedzi Jezusa w w. 2, skoro według w. 5 „On już nie odpowiada?”. Przymierzalnie więc pierwotny schemat procesu rzymskiego obejmował ww. 2—5.

Do przesłuchania Jezusa przed Piłatem synoptycy dołączają epizod z Barabaszem (Mk 15, 6—15 par.)²⁵. Treść tego epizodu nawiązuje wprawdzie do procesu rzymskiego Jezusa, ale ze względu na brak wspólnych okoliczności miejsca i czasu nie jest on organicznie związany z poprzednim fragmentem. Opowiadanie zaczyna się ogólnym stwierdzeniem faktu amnestii — „na święta uwalniał im więźnia” (w. 6), o którą lud przyszedł się upominać. Przy czym prośba o amnestię nie jest wyraźnie sprecyzowana (w. 8). Dopiero w w. 9 wprowadzony jest do opowiadania Jezus. Perykopa mogła zatem występować samodzielnie, zanim włączono ją do opisu męki Pańskiej²⁶.

Pierwotny schemat procesu rzymskiego (ww. 2—5) kończyłby się zatem według Marka w. 15b: „Piłat kazał Jezusa ubiczować i wydał na ukrzyżowanie”.

Zdaniem G. Schneidera do pierwotnego opowiadania męki również nie należała scena wyszydzenia Jezusa przez żołnierzy rzymskich (ww. 16—20a), lecz została tu wprowadzona później, prawdopodobnie dla sparalelizowania opisów: procesu izraelskiego i rzymskiego²⁷. Wydaje się jednak, że scena ta dobrze łączy się z przesłuchaniem u Piłata przez wspólne okoliczności czasu i miejsca. Wyszydzenie nastąpiło zaraz po ubiczowaniu i odbyło się w obrębie pałacu Piłata, w pretorium (w 16). Wyszydzenie skazańca,

²⁴ Por. L. Schenke, *Der gekreuzigte Christus*, dz. cyt., 54; E. Schweizer, dz. cyt., 193.

²⁵ Łączy się z tym problem historyczny: czy w Palestynie istniał zwyczaj amnestii paschalnej? Za amnestią opowiada się J. Blinzler, dz. cyt., 220 nn; E. Dąbrowski, dz. cyt., 206. Natomiast odmiennego zdania jest E. Lohse, *Die Geschichte des Leidens und Sterbens Jesu Christi*, Gütersloh 1964, 92. Opinie te nie mają jednak wpływu na wyniki badań literackich.

²⁶ Por. J. Schmid, *Markus*, dz. cyt., 291.

²⁷ Por. G. Schneider, *Passion*, dz. cyt., 23, 104—105.

który zgłaszał pretensje królewskie jest również zrozumiałe na tle ówczesnej epoki i zwyczajów²⁸. Myślą przewodnią opisu jest motyw króla, który pojawia się podczas przesłuchania u Piłata (w. 2) i w czasie ukrzyżowania (w. 26). Brak tego opisu u Łukasza tłumaczyą względy redakcyjne i teologiczne autora. Opis z pewnością należy do pierwotnego opowiadania o męce Jezusa²⁹.

Mk 15, 20b—41 zawiera relację o ukrzyżowaniu, do której należy pięć fragmentów: droga krzyżowa (ww. 20b—22), ukrzyżowanie (ww. 23—26), wyszydzenie Ukrzyżowanego (ww. 27.29—32), śmierć Jezusa na Krzyżu (ww. 33—39) oraz wspomnienie o świadkach ukrzyżowania (ww. 40—41). Opisy te łączą wspólne okoliczności miejsca i czasu. Akcja, która dzieje się na Golgocie trwała około sześć godzin. Marek trzykrotnie podaje czas: „godzina trzecia, gdy Go ukrzyżowano” (w. 25), „o godzinie szóstej mrok ogarnął całą ziemię” (w. 33a), a „o godzinie dziewiątej Jezus zawołał donośnym głosem” (w. 34) i „wydał ostatnie tchnienie” (w. 37).

Autorowie dyskutują jednak integralność Mk 15, 20b—41, podają ten fragment wnikliwej analizie literackiej, której wynikiem są jednak różne opinie. Istnieją zatem rozmaite poglądy na temat zakresu treści przedmarkowego opowiadania o ukrzyżowaniu.

J. Schreiber zauważa u Mk 15, 20b—41 dublety i na tej podstawie wyróżnia dwa opowiadania o ukrzyżowaniu: ww. 20b—22a.24.27 oraz 25—26.29a.32c.34a.37—38. Natomiast ww. 22b.23.29b—32b.34b—36.39—41 są jego zdaniem jedynie komentarzem teologicznym. Autor posługuje się w swoich badaniach statystyką wyrazów³⁰. Metoda ta wydaje się problematyczna, a wnioski słabo uzasadnione. Zdecydowanie odrzuca je zatem E. Linnemann³¹ i proponuje inne rozwiązanie. Według niego pierwotny schemat historii męki wykreślają podane przez Marka godziny (*Stundenangaben*). Teksty niełączące się z wierszami, w których podane są godziny nie należały zdaniem E. Linnemanna do najstarszego opowiadania. W ten sposób zrekonstruował on tekst pierwotny: ww. 22a.24a.25a.33.34a.37—38. Ww. 20b—21.23.24b.26—27.29—32.34b—36.39—41 E. Linnemann uznał za samodzielne fragmenty, które nie należały do schematu męki Pańskiej³².

Godziny podane w opisie nakreślają niewątpliwie pewien schemat, ale trudno udowodnić, że pierwotne są tylko te wzmianki, które łączą się z godzinami. Stąd rekonstrukcja pierwotnej relacji o ukrzyżowaniu, proponowana przez E. Linnemanna wydaje się również dowolna.

²⁸ Por. tenże, *dz. cyt.*, 105—106; E. Dąbrowski, *dz. cyt.*, 210.

²⁹ Por. L. Schenke, *Der gekreuzigte Christus*, *dz. cyt.*, 55.

³⁰ J. Schreiber, *dz. cyt.*, 22—82.

³¹ E. Linnemann, *dz. cyt.*, 139—168.

³² *Tamże*, 136—170.

L. S c h e n k e, opierając się na analizie literackiej, do pierwotnej relacji o ukrzyżowaniu zalicza ww.: 20b.22a.23—24.26—27.29a.31b—32.34a.36a.37.39. Uważa on, że ww. te łączą się w organiczną całość i dobrze ze sobą harmonizują. Pozostałe natomiast ww. dodane później do pierwotnego schematu jako uzupełnienia o charakterze teologicznym lub redakcyjnym³³. Z niektórymi wnioskami L. S c h e n k e można się zgodzić. I tak wzmianka w w. 21, że Szymon z Cyreny był „ojcem Aleksandra i Rufusa”, jest na pewno notą redakcyjną Marka. Należy również przypuszczać, że greckie tłumaczenia hebrajskich czy aramajskich terminów (ww. 22b i 34b), chociaż zostały włączone do tekstu jeszcze przed Markiem są raczej późniejszymi dodatkami, koniecznymi zresztą ze względu na środowisko greckie, w którym opowiadano mękę Jezusa. Od Marka pochodzi również w. 25, w którym wyraźnie jest powtórzony w. 24a i wprowadzona zostaje do opowiadania „godzina trzecia”. Brak tego szczegółu i powtórzenia zwrotu „ukrzyżowali Go” (w. 24 i 25) u Mateusza i Łukasza. Marek wprowadzając godzinę trzecią chciał uzupełnić wzmianki o szóstej (w 33a) oraz dziewiątej (ww. 33b i 34a) i ująć całą relację o ukrzyżowaniu w jeden zwarty schemat.

Za późniejszy dodatek, ale wcześniejszy od w. 25, można też uważać w. 33. Wyrażenie „mrok ogarnął całą ziemię” jest zwrotem literackim o tendencjach teologicznych. Teologiczne intencje zauważa się również w w. 38, który z tych względów mógł być dołączony do opowiadania o ukrzyżowaniu dopiero w późniejszym etapie. Prawdopodobne jest następnie twierdzenie L. S c h e n k e, że w pierwotnym schemacie nie było perykopy o kobietach-świadcach ukrzyżowania (ww. 40—41). Opracowano ją później dla zharmonizowania opisu śmierci z relacją o pustym grobie Chrystusa (16, 1—8). Lista kobiet w 15, 40 jest identyczna z listą, jaką podaje 16, 1. Poza tym ww. 40—41 nie łączą się dobrze z kontekstem i robią rzeczywiście wrażenie dodatku. Zrekonstruowany tekst przedmarkowy wyglądałby zatem następująco: ww. 20b—24.26—27.29—32.34—37.39. Trudno natomiast przyjąć za L. S c h e n k e nieintegralność ww. 21.29b—31a.35.36b. W. 21 mówi o Szymonie z Cyreny, a fakt ten przytacza również Mateusz i Łukasz. Nie wydaje się, żeby ten szczegół dołączono później, aby przedstawić Szymona jako typ ucznia Chrystusa. Teologiczno-parenetyczną interpretację tego faktu podaje dopiero Łukasz (23, 26). U Marka jest na ten temat tylko sucha wzmianka bez interpretacji. Mało przekonujące wydaje się też przypuszczenie L. S c h e n k e, że Marek wspominał o Szymonie, obcym w Jerozolimie, ze względu na chrześcijan pochodzenia pogańskiego.

Zaangażowanie Szymona do pomocy Chrystusowi było po prostu charakterystycznym szczegółem, który nie uszedł uwagi świadków.

³³ L. S c h e n k e, *Der gekreuzigte Christus*, dz. cyt., 90—105.

Opowiadano więc o tym, jako o ciekawym epizodzie w historii męki Jezusa.

L. Schenke ogranicza również zakres pierwotnej perykopy o bluźnierstwach przeciw Chrystusowi, wyłączając z niej ww. 29b—31a. Konsekwentnie nie przyjmuje w. 29b, ponieważ jest on aluzją do 14, 58, który jego zdaniem nie należał do pierwotnego opowiadania. Aluzja do 14, 58 jest niewątpliwa, ale tekst ten jest pierwotny. Nie można się też dziwić, że wypowiedź świadków złożona tylko w obecności Sanhedrynu doszła do publicznej wiadomości. Oskarżenie Jezusa o zamiar zburzenia świątyni było bardzo poważne i sensacyjne, nic więc dziwnego, że szybko przekazywano je sobie, a należy przypuszczać, że członkom rady zależało na tym, aby nabrało ono rozgłosu.

Podobnie L. Schenke przypisuje w. 31a pracy redakcyjnej Marka uważając, że liczba mnoga „arcykapłani” oraz wzmianka o uczonych w Piśmie są cechami, które świadczą o pracy redakcyjnej Marka. Określenia te spotykamy również u Mt 27, 41. Z brzmienia w. 31a nie wynika jednak, że „arcykapłani i uczeni w Piśmie” musieli stać pod krzyżem. Jest on zatem realny i dobrze łączy się z kontekstem.

Problemem dla L. Schenke są również ww. 35 i 36b, gdzie Marek mówi o pomyłce świadków śmierci Jezusa, którzy słowa umierającego: „Boże mój” (aram. *Eloi*) zrozumieli jako wezwanie Eliasza. Autor nie wiadomo dlaczego twierdzi, że jest to niemożliwe. Słowa: Bóg i Eliasz w języku hebrajskim i aramejskim mają bardzo bliskie brzmienie, skoro wymówi się je ciszej, to nie jest trudno o pomyłkę. Słowa te podane w oryginalnym brzmieniu nadają bardzo archaiczny koloryt opowiadaniu o meście Jezusa.

Relację o pogrzebie Chrystusa (ww. 42—47) niektórzy traktują jako późniejszą i samodzielną perykopę. Miałaby za tym przemawiać inna lista kobiet-świadków w w. 47, niż w 16, 1, co jest śladem późniejszej pracy redakcyjnej³⁴. Trzeba jednak pamiętać, że w najstarszym chrześcijańskim wyznaniu wiary był już artykuł o pogrzebaniu Chrystusa³⁵. Epizod ten musiał zatem znajdować się również w najstarszym opowiadaniu o meście³⁶. Natomiast niezgodności pomiędzy 15, 47 i 16, 1 można tłumaczyć brakiem literackiego wykończenia perykopy.

Wiele trudności nastęrcza opis pustego grobu (16, 1—8), który zamyka historię męki³⁷. Niezrozumiała jest więc wzmianka o namasz-

³⁴ W. Grundmann, *Das Evangelium nach Markus*, Berlin³ 1965, 317; E. Schweizer, *dz. cyt.*, 209.

³⁵ Por. 1 Kor 15, 3b—5.

³⁶ Por. L. Schenke, *Der gekreuzigte Christus*, *dz. cyt.*, 102, 104.

³⁷ Szczegółową analizę perykopy o pustym grobie przeprowadził ostatnio I. Broer, *Die Urgemeinde und das leere Grab Jesu. Eine Analyse der Grablegungsgeschichte im Neuen Testament*, München 1972.

czeniu po trzech dniach od chwili śmierci (16, 1). W klimacie Palestyny jest to wprost niemożliwe. Następnie nie wiadomo, dlaczego kobiety dopiero w drodze do grobu zastanawiają się nad tym, jak do niego wejść, skoro jest zabezpieczony kamieniem (w. 3). Powinny były przewidzieć to wcześniej. Dziwne jest również ich zachowanie się po wyjściu z pustego grobu: „uciekły i nikomu nic nie oznajmiły” (w. 8), a więc nie wypełniły poleceń anioła. Wszystkie te niejasności świadczą o słabym literackim opracowaniu perykopy i dodatkach.

Próbkę rekonstrukcji najstarszego opowiadania o pustym grobie przeprowadził L. Schenke, ograniczając jego zakres do ww. 1—2. 5—6.8a³⁸. W. 1b należałoby jednak również uznać za późniejszą notę redakcyjną, która tłumaczyła, dlaczego kobiety poszły do grobu. Natomiast w. 4 jest zrozumiała. Kobiety nie miały wprawdzie zamiaru dostać się do grobu, ale — skoro zobaczyły odsunięty kamień — weszły tam z ciekawości. Można by więc przypuszczać, że pierwotna relacja o pustym grobie miała następujący schemat: ww. 1a.2.4—6. 8a. Schemat ten jest integralny, a poszczególne wiersze dobrze się w nim ze sobą łączą.

Zrekonstruowane w wyniku tych badań najstarsze opowiadanie o cierpieniach i śmierci Chrystusa miałyby zatem następującą strukturę:

aresztowanie	Mk 14,43—46
proces przed Sanhedrynem	53,55—65
proces przed Piłatem	15,2—5
wyszydzenie Jezusa	16—20a
relacja o ukrzyżowaniu	20b—39
1) droga krzyżowa	20b—22
2) ukrzyżowanie	23—27
3) bluźnierstwa	29—32
4) śmierć	34—37.39
pogrzeb	42—47
pusty grób	16,1a.2.4—6.8a

Na tym schemacie opierał się prawdopodobnie Marek przy redagowaniu męki Pańskiej. Osobny problem stanowi ilość źródeł. G. Schneider opowiada się za jednym, gdy V. Taylor twierdzi, że było ich więcej³⁹. Problem ten nie jest łatwy do rozwiązania i pozostaje nadal kontrowersyjny. Niektóre jednak dodatki przedmarkowe do pierwotnego schematu, jak na przykład zaparcie się Piotra, czy epizod z Barabaszem, przemawiałyby raczej za większą ilością źródeł.

³⁸ L. Schenke, *Auferstehungsverkündigung und leeres Grab*, Stuttgart² 1969, 54 n. Por. G. Schneider, *Passion*, dz. cyt., 145,

³⁹ G. Schneider, *Passion*, dz. cyt., 31—35; V. Taylor, *The Formation of the tradition*, London 1933, 50—55.

2. Historia formy (Formgeschichte)

Analiza literacka tekstu męki Pańskiej pozwoliła wskazać w przybliżeniu źródło pisane, na którym opierali się Ewangelisci. Zredagowanie historii cierpień i śmierci Jezusa poprzedzone jednak było długim okresem przepowiadania Apostołów i przekazywania drogą tradycji słów, czynów i życia Jezusa. Upłynęło sporo lat od faktu historycznego do zredagowania tekstu męki Pańskiej. Dysponujemy dziś opisami, które powstały w ostatniej fazie formowania się przekazu ewangelicznego. Fakty i słowa z życia Jezusa zostały spisane dopiero w popaschalnym Kościele. Autorowie pokazali je w perspektywie teologicznej i zredagowali w zależności od swoich zainteresowań oraz potrzeb środowiska, dla którego pisali. Poprzez opisy Ewangelistów możemy jednak dojść do Jezusa historycznego, do Jego słów i czynów, do historycznego faktu Jego cierpień i śmierci na krzyżu. Popaschalna wspólnota uczniów jest identyczna ze wspólnotą przedpaschalną. Jest to ta sama wspólnota, którą zgromadził Jezus wokół siebie, która Go wyznawała, szła za Nim i naśladowała Go. Ta wspólnota wiernie przechowywała tradycję o męce Jezusa i przekazywała ją Kościołowi ⁴⁰.

Metoda historii form (*Formgeschichte*) pozwoliła egzegetom rozróżnić wiele jednostek literackich w księgach Nowego Testamentu oraz ustalić różne formy pierwotnego przepowiadania i przekazywania tradycji. Dzięki więc tej metodzie można prześledzić rozwój tradycji i podjąć próbę rekonstrukcji przedliterackiego opowiadania o męce Pańskiej ⁴¹.

Najstarszym tekstem, który mówi o męce i zmartwychwstaniu Chrystusa jest 1 Kor 15, 3—8. Tekst ten jest zredagowany w formie wyznania wiary, które dotarło do św. Pawła drogą tradycji (w. 3a). W ten sposób uczono prawd wiary przygotowujących się do chrztu katechumenów. Krótkie i zwarte artykuły wiary stanowią zatem najstarszą formę nauczania apostoelskiego. Historia cierpień, śmierci i zwiędnięcia Chrystusa ujęta była w trzy artykuły: umarł (w. 3b), został pogrzebany (w. 4a), zmartwychwstał (ww. 4b—8).

Trzeci artykuł jest tu rozwinięty i uzasadniony. Autentyczność i wiarygodność faktu zmartwychwstania potwierdzają liczne chrystofanie oraz osobiste doświadczenie apostołów. Wyznanie wiary w 1 Kor 15, 3—8 ma dwa szczegóły, które wskazują w jaki sposób interpretowano najstarsze opowiadanie o męce Pańskiej. Pierwszy szczegół, to formuła: „zgodnie z zapowiedzią Pisma” (ww. 3b i 4b). Występuje ona dwukrotnie i podkreśla, że śmierć oraz zmartwych-

⁴⁰ Por. H. Schürmann, *Das Geheimnis Jesu. Versuche zur Jesusfrage*, Leipzig 1972, 27.

⁴¹ Por. R. Schnackenburg, *Zur formgeschichtlichen Methode in der Evangelienforschung*, Zeitschrift für katholische Theologie 85(1963) 16—32.

wstanie Jezusa były wypełnieniem się dawnych obietnic i realizacją planu Bożego. Męka Jezusa potwierdza zapowiedzi proroków, świadczy o wiarygodności i nieomyślności Pisma św. W ten sposób pierwotna kerygma apostołska nadała opowiadaniu o cierpieniach i śmierci Zbawiciela koloryt biblijny⁴².

W opisach synoptyków występują zarówno cytaty ze Starego Testamentu, jak i aluzje do nich. Są to przede wszystkim teksty, które mają charakter mesjański, zapowiadają cierpienia Mesjasza, wspominają niektóre szczegóły z Jego męki. Do tego rodzaju tekstów należą psalmy: 22 i 69 oraz pieśń o Słudze Jahwe z Iz 53. Teksty Pisma św. stanowią najstarszą warstwę opowiadania o meście. Występowały one już w pierwotnej, ustnej katechezie, a następnie w źródle literackim, z którego korzystali synoptycy.

Drugi szczegół w 1 Kor 15, 3—8, to uwaga, że „Chrystus umarł za nasze grzechy” (w. 3). Jego cierpienia i śmierć były ofiarą ekspiacyjną za grzechy. Męka Jezusa ma więc charakter zbawczy, soteriologiczny⁴³. W relacjach synoptyków nie spotykamy się jednak z interpretacją soteriologiczną męki. Wskazywałoby to, że przed Pawłem jeszcze nie podkreślano ekspiacyjnego charakteru śmierci Jezusa. Wyraźnie mówi o tym dopiero opis Ostatniej Wieczerzy: „To jest moja Krew Przymierza, która za wielu będzie wylana” (Mk 14, 24). Opis ten występował początkowo samodzielnie, a później włączono go do historii męki⁴⁴. Chociaż więc soteriologiczne znaczenie śmierci Jezusa nie ulega wątpliwości i wspomina o nim najstarsze Pawłowe wyznanie wiary, to jednak musimy się zgodzić z G. S c h n e i d e r e m, że w archaicznym schemacie nie było jeszcze śladów takiej interpretacji⁴⁵.

Kolejny etap w rozwoju kerygmy pasyjnej wskazują mowy w Dziejach Apostołów, które podają archaiczną tradycję pierwotnego Kościoła. W pierwszym przemówieniu w dzień Zesłania Ducha św. Piotr głosi: „Jezusa Nazarejczyka..., który został wydany, przybiliście rękami bezbożnych do krzyża i zabiliście. Lecz Bóg wskrzesił Go” (Dz 2, 22—24). Opowiadanie o meście zostało tu poszerzone

⁴² Por. K. H. Schelkle, *Passion Christi — Geschichte und Deutung*, w: *Theologie des Neuen Testaments*, t. 2: *Gott war in Christus*, Düsseldorf 1973, 106—107; R. Schnackenburg, *Neutestamentliche Theologie. Der Stand der Forschung*, Leipzig 1969, 68. G. Schneider twierdzi, że teksty Starego Testamentu w opisie męki nie są cytowane w tym celu, aby wykazać wypełnianie się Bożych zapowiedzi, lecz po to, żeby pokazać, że już realizuje się zaplanowana przez Boga historia (*Passion*, dz. cyt., 25).

⁴³ Por. W. Trilling, *Der Tod Jesu. Ende der alten Weltzeit (Mk 15, 33—41)*, w: *Christusverkündigung in den synoptischen Evangelien*, Leipzig 1968, 205; H. Zimmermann, *Neutestamentliche Methodenlehre. Darstellung der historisch-kritischen Methode*, Leipzig 1967, 158.

⁴⁴ Por. W. Trilling, art. cyt., 207.

⁴⁵ G. Schneider, *Passion*, dz. cyt., 26. Zob. S. Schulz, *Die Stunde der Botschaft*, Hamburg—Zürich² 1970, 122.

o nowe fakty: Jezus został wydany i przybity do krzyża. Do śmierci, pogrzebu i zmartwychwstania Chrystusa dochodzi ukrzyżowanie oraz wydanie Pilatowi, czyli proces rzymski. Nowe elementy w kerygmie o meście Zbawiciela nie miały jednak wydzźwięku historycznego, lecz teologiczny. Jezus został pokazany tu jako cierpiący niewinnie i opuszczony przez wszystkich.

Opracowanie historyczne nastąpiło w ostatniej fazie formowania się ustnej tradycji. Kerygmat pasyjny uporządkowano wówczas chronologicznie i wzbogacono o wiele faktów⁴⁶.

Dzięki metodzie historii form można więc prześledzić niektóre etapy rozwoju opowiadania o meście Chrystusa. W pierwszej fazie ogłoszono śmierć Jezusa na krzyżu i pogrzeb. Belacja o tych wydarzeniach jest najstarsza. W drugiej fazie dołączono ukrzyżowanie i proces przed Pilatem. Trzeci etap wniósł scenę przesłuchania przed Sanhedrynem, aresztowanie i prawdopodobnie perykopę o pustym grobie. Ostatnią fazą były uzupełnienia o charakterze historycznym oraz włączenie do opowiadania różnych drobnych epizodów, które przekazywano dotąd oddzielnie, jak na przykład epizod z Barabaszem. Powstanie zaś pierwszego tekstu literackiego o meście Jezusa, z którego korzystał Marek poprzedziło prawdopodobnie poszerzenie kerygmatu pasyjnego o epizod namaszczenia w Betanii (Mk 14, 3—9) i opis Ostatniej Wieczerzy (14, 22—25).

Takie są prawdopodobnie koleje synoptycznego opowiadania o cierpieniach i śmierci Zbawiciela.

DIE PASSION CHRISTI IN DEN SYNOPTISCHEN EVANGELIEN IM LICHT HISTORISCH-LITERARISCHEN KRITIK

Die Erzählung der Passion Jesu in den Evangelien interessierte zunächst die Autoren von dem juristisch-historischen Standpunkt aus. H. Lietzmann, J. Blinzler und E. Dąbrowski haben ihre Forschungen hauptsächlich zum Prozess Christi beschränkt. Die Formgeschichte hat das Interesse der Autoren auf historisch-literarische Probleme gelenkt. Die Werke von J. Schreiber, E. Linnemann, G. Schneider und L. Schenke sind hier auszeichnend. Der vorgliegende Artikel will ein Versuch sein, diese Probleme systematisch zu ordnen. Er behandelt die Leidensgeschichte nach den synoptischen Evangelien und die Ereignisse seit der Gefangennahme Jesu bis zur Feststellung des leeren Grabes. Der Artikel besteht aus zwei Teilen. In ersten Teil wird das Problem des Urberichtes erörtert, und in zweiten Teil seine Formgeschichte.

Die Synoptiker stimmen in der Stoffanordnung überein und das weist auf eine gemeinsame literarische Quelle hin. Der Aufriss der Passionserzählung ist in allen drei Evangelien gleich, und stellt sich folgendermassen vor: die Verhaftung Jesu, der Prozess vor dem Synedrium, die Verleugnung Petri, der Prozess vor Pilatus, Jesus und Barabbas, die Verspottung durch Solda-

⁴⁶ Por. H. Zimmermann, *Jesus Christus. Geschichte und Verkündigung*, Stuttgart 1973, 28.

ten (bei Lukas fehlt diese Episode), der Kreuzigungsbericht, welcher sich in fünf Einzelszenen gliedern lässt: 1) der Kreuzweg, 2) die Kreuzigung, 3) die Lästerungen des Gekreuzigten, 4) der Tod Jesu, 5) Zeugen der Ereignisse, weiter: das Begräbnis Christi, das leere Grab. Geringe Abweichungen zwischen den Synoptikern lassen sich durch die Redaktionsarbeit der Evangelisten erklären, durch eigene Komposition und eigene theologischen Ziele. Am nächsten der geschriebenen Quelle ist das Markusevangelium. Die Analyse der Markus-Passion kann also den Weg zum Urbericht bahnen. Die als Ergebnis dieser Forschungen rekonstruierte älteste Erzählung stellt sich folgendermaßen vor: die Verhaftung, der Prozess vor dem Synedrium, der Prozess vor Pilatus, die Verspottung Jesu, der Kreuzigungsbericht (der Kreuzweg, die Kreuzigung, die Lästerungen, der Tod), die Grablegung und die Episode mit dem leeren Grab.

Der Redaktion der ältesten Fassung der Passion Jesu ging jedoch eine lange Zeitdauer voran, im Verlauf welcher es eine mündliche Überlieferung gab. Dank der formgeschichtlichen Methode kann man die voraussichtliche Entfaltung dieser Erzählung rekonstruieren. Der älteste ist wahrscheinlich der Bericht über den Tod Jesus auf dem Kreuz, und seine Grablegung. Nachfolgend fügte man die Kreuzigung und den Prozess vor Pilatus hinzu. Die dritte Etappe der Entfaltung dieser Überlieferung bildet die Szene des Synedriumverhörs, die Verhaftung und voraussichtlich die Episode von dem leeren Grab. Die letzte Stufe bildeten Ergänzungen vom historischen Charakter, sowie die Einfügung verschiedener geringfügigen Perikopen, die bis dahin selbständig überliefert wurden.